

Utskrift 12

Det tolfte numret av Utskrift är en vänbok till arkeologen, tecknaren och humanisten Lennart Lundborg, som fyller 80 år i år. Bokens titel är hämtad från en vägs skylt som återfinns i en av Lennarts serieteckningar. Enligt konstnären själv godkändes skylten aldrig av Vägverket!

KULTURMILJÖ
HALLAND

Kulturmiljö Halland
Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se

ISBN 91-85720-48-8
ISSN-1102-7290

UTSKRIFT 12

HATT AV FÖR FORNMINNE

Stiftelsen Hallands Länsmuseum Kulturmiljö Halland

LENNART LUNDBORG

80 år

Utskrift 12

Hatt av för fornminne

LENNART LUNDBORG 80 ÅR

Redaktör:
Erik Rosengren

UTSKRIFT GES UT AV STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER, KULTURMILJÖ HALLAND.

DETTA ÄR NR 12 I EN LÖPANDE SERIE.

REDAKTÖR: ERIK ROSENGREN.

BOKEN HAR TRYCKTS MED BIDRAG FRÅN LÄNSSTYRELSEN I HALLANDS LÄN.

TRYCKT AV ELANDERS FÄLTH & HÄSSLER, MÖLNLYCKE 2011.

LAYOUT OCH OMSLAG: ANDERS ANDERSSON.

KARTOR UR ALLMÄNT KARTMATERIAL © LANTMÄTERIET, ÄRENDE NR Ms2006/02316.

© 2011 KULTURMILJÖ HALLAND OCH RESPEKTIVE FÖRFATTARE.

FÖRFATTARNA ANSVARAR SJÄLVA FÖR ARTIKLARNAS INNEHÅLL.

ISSN 1102-7290

ISBN 91-85720-48-8

INNEHÅLL

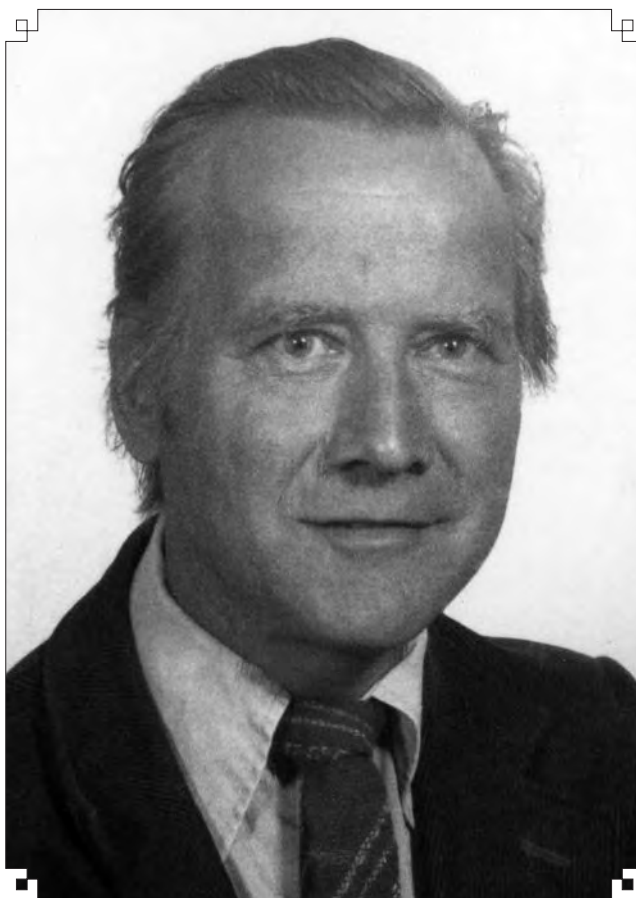
<i>Erik Rosengren</i> Grattis, Lennart!	I
<i>Tore Artelius</i> Mannen med guldörhänget	5
<i>Lena Bjugger</i> Lennart som historisk arkeolog	19
<i>Lennart Carlie</i> ”Jag kommer ihåg Sund i Säffle 1959.” En värmländsk järnålderslokal med genklang i halländsk fältarkeologi.	23
<i>Alf Ericsson</i> Kvarnsvin	33
<i>Joakim Goldbahn</i> Halländska hundöron	39
<i>Monica Bülow Björk</i> Ett brev	53
<i>Leif Häggström</i> Människans djur i halländsk bronsålder	55
<i>Ola Kadefors</i> Svärdet i stenen	61
<i>Linn Mattsson</i> Stenkistor under hög i södra Halland	75
<i>Jörgen Streiffert</i> Mellanmesolitiska överlagrade boplatslämningar vid Varberg	83

Viktor Svedberg
Tankar om det historiska havsfisket i södra och mellersta Halland. 91

Stina Tegnbed
En betraktelse av Lennart Lundborgs serievärld. 99

Per Wranning
Ett svärd på vift eller Stormannen som bytte hemvist 107

Serier av Lennart Lundborg 113

Leif Häggström

Människans djur i halländsk bronsålder

Hallands fornminnen är inte kända för sina fina benmaterial. Snarare tvärt om. De sura sandjordarna är förödande för bevarandet av benmaterial. Det finns därför få sammansatta benmaterial framgrävda i Halland. Däremot hittas det ofta ett eller en handfull benfragment i fornlämningar när dessa undersöks. Sällan eller aldrig dras det någon slutsats på förekomsten av något kobens- eller lammsteksfragment på en boplats. Men om man lyfter blicken och sammanställer samtliga förekomster kan övergripande (Häggström 2009) eller periodspecifika (Häggström 2010) tendenser anas. I detta fall kommer vi att närma oss tendenser angående människans relation till djur under bronsåldern.

Vid ett tidigare tillfälle (Häggström 2009) presenterade jag en sammanställning av de osteologiska data jag samlat ihop fram till det tillfället. Variationen var då inte speciellt stor. Men när databasen nu är mer heltäckande kan man konstatera att variationen är större än vad som först kunde anas (Häggström *under arbete*). Ett aber är att det finns flera intressanta bronsåldersmaterial som fortfarande inte är osteologiskt bedömda, t.ex. finns det i Historiska Museets magasin ungefär 3 kg icke bedömda brända ben från bronsåldershögar i Tjärby, och 2 kg icke bedömda brända ben från bronsåldersrösen bortgrävda på 1960-talet inför anläggandet av Ringhals och Värö bruk på Väröhalvön norr om Varberg. Listan på potentiella material kan göras lång, men denna gång handlar det om att visa vad man kan göra med de material som faktiskt finns och är bedömda snarare än att beklaga sig över vad som inte är gjort.

Det analyserade halländska djurbensmaterialet har sammanställts övergripande i tabell 1. Av den kan man ana några tendenser. Att mindre mängder material bevaras i Halländska jordar ju äldre materialet är, vilket givetvis är full-

Art	Meso	Neo	BRÅ	ÄJÅ	YJÅ	Med	e.Ref	Tot
Övr. vilt	10	8	4	2	16	7		47
Kronhjort	3	4	3	1	2	1		14
Får/get		3	15	6	8	4	3	39
Nöt		1	10	12	8	6	2	29
Svin		4	7	8	6	4	2	31
Häst			1	1	7	3	1	13
Hund	2	1	2	1	8	2		16
Tamfågel					4	5	3	12
Totalt	15	21	42	31	59	32	11	

Tabell 1. Antalet förekomster av olika djurslag eller djurkategorier per period. En förekomst avser en lokal, oftast rör det sig då om ett fåtal benfragment men i vissa fall kan materialet vara relativt omfattande, det är dock fortfarande bara en förekomst. Angående medeltida och efterreformatoriska förekomster så avser dessa endast lokaler på landsbygden. Utdrag ur databas per 2010-08-30.

ständigt logiskt. Att vi har en topp för bronsåldersmaterial beror kanske på att detta till så mycket som 50% kommer från gravkontexter (se tabell 2). Att de kommer från gravkontexter, framför allt i länets södra del, är en viktig källkritisk observation då många material ofta bevaras väl i en gravhög även i områden med sura jordar. Sur nederbörd når inte ner till det djup där benen finns i tillräcklig omfattning för att de skall vara helt nedbrutna när vi finner dem genom undersökningar. Ännu så länge i alla fall...

I bronsåldersmaterialet finns ett par udda företeelser att lyfta fram. Bland annat finns det illerben från en boplatskontext i Tvååker. Illern har man med största sannolikhet fångat, eller på annat sätt jagat, med anledning av dess päls. Illern är så ovanlig i det samlade djurbensmaterialet från Halland att man sannolikt inte jagat den systematiskt utan i sann opportunistisk anda fällt den då tillfälle givits.

I Snöstorps socken finns två väldigt intressanta fynd i olika gravkontexter. I det ena fallet utgörs fyndet av delar av en kungsörn, framför allt ben från vingen. Man kan fundera på hur örningen använts för att smycka den döde, antingen i livet eller enkom i döden. I det andra fallet hittades ben av ett groddjur i en urna i en ättehög i Nydalaområdet. Nydalaområdet har för övrigt en bortodlingsgrad vad gäller bronsåldershögar på ungefär 50% (jfr Lundborg 1972:98ff). Men vad

gör ett groddjur i en gravurna? Groddjuret är för övrigt det enda som hittades i urnan förutom människoben.

Såväl illern som groddjuret och kungsörnen är de enda exemplaren av dessa djurslag i hela det halländska materialet. En gemensam nämnare för dem är att det krävs tämligen speciella bevarandeförhållanden för att ben från dessa smådjur skall bevaras.

Bland övrigt vilt är det kronhjorten som är vanligast. Kontexterna, boplatser, visar att den snarare jagats som ett djur med mycket kött än som en symbol. Andelen kronhjort bland förekommande vilt är för övrigt högst sett till det totala djurbensmaterialet. Kronhjorten är ett djur som uppskattar bruten terräng med ömsom öppna marker och lövskogar. Kanske är det så vi skall se bronsålderns kulturlandskap i Halland, ett halvöppet landskap med mycket lövträd. Att det bör ha varit ett lövträddominerat landskap stämmer väl med Lennart Carlies sammanställning av vedanatommiska analyser från södra Hallands yngre bronsålder och äldre järnålder (Carlie 2010). Sett till övriga djur är nötboskap och får/get vanliga, vilket antyder att betet varit av avgörande betydelse. Vilket även det ger vid handen att landskapet bör ha haft stora inslag av gräs och örter. Några mer detaljerade miljöbeskrivningar är svåra att teckna för Halland då det finns oerhört få pollendiagram från länet (jfr Ekman 2003), kanske är åtgärdandet av detta den viktigaste forskningsinsatsen vi står inför under de kommande åren?

Värt att notera är att djur vilka kan uppfattas som enpersonsdjur, jag tänker närmast på hund och häst, endast påträffats i gravsammanhang. Kan de varit den gravlagdes personliga djur? Vi kan i material från lite senare tidsperioder se att det fanns flera olika typer av hundar i Hallands förhistoria, kanske representerar dessa

Art	Boplats	Grav	Totalt
Vilt	1	3	4
Kronhjort	3		3
Får/get	5	10	15
Nöt	6	4	10
Svin	6	1	7
Häst		1	1
Hund		2	2
Totalt	21	21	42

Tabell 2. Bronsålderns osteologiska material fördelat på boplats respektive gravkontext.

de kategorier som framträder i medeltidens lagtexter (Häggström 2010).

Lyfter vi blicken något och tar i beaktande vilka djur som förekommer på västkustens hällristningar så kanske djurbenen i Halland kommer i annan dager. Djurbilder utgör blott några få procent av samtliga kända hällristningar även om man bortser från den talrikaste kategorin, vilken är skålgropar. Bland hällristningarna utefter kusten mot västerhavet norr om Halland, är de vanligast förekommande djuren häst, tjur/oxe, hjort och orm. Någon orm finns inte i det osteologiska materialet från Halland så den lämnar vi därhän, men de övriga djuren förekommer. Hästen klassas som ett utpräglat överklassdjur, kanske inte så underligt att vi då endast har den i gravkontext i bronsålderns Halland. Tjur/oxe förekommer däremot i såväl boplatssammanhang som gravkontext, något fler belägg i den förstnämnda kategorin än den sistnämnda. Tjuren förekommer i många förhistoriska kulturer och är en viktig symbol för styrka och avelskraft. På hällristningar poängteras detta inte minst genom att tjurarna har enorma penisar. Hjorten är vanligt förekommande i äldre myter och avbildningar. Ofta kopplas den till livet, pånyttfödelse och tidens gång, kanske beroende på kronan som växlas år från år. På hällristningar är hjorten det enda djur som ses dödas, rituell jakt är en föreslagen tolkning (Coles 1990:19ff, Hyggen & Bengtsson 1999:113ff). Men eftersom hjortar endast förekommer i boplatssammanhang i Halland kan-

1. På Mossleberg som ligger strax öster om Strömstad i norra Bohuslän finns en fin hällristning som bland annat innehåller en jaktscen. På bilden kan man se en, kanske två, jägare. Med sig har de sju hundar av spetstyp. Hundarna används i en form av packjakt på en kapital kronhjort. Att det är en kronhjort som avbildats är intressant eftersom det finns ben från kronhjort på många av de arkeologiskt undersökta gårdarna från bronsåldern. Ur: Coles 1990 figur 72.

ske det snarare rör sig om opportunistisk jakt efter kött. Man kan dock föreställa sig, men inte belägga, en högreståndsjakt förebehållen de högre samhällsklasserna kanske krigare och hövdingar liknande den vi känner från betydligt yngre perioder. Inte minst jaktscenen i Massleberg (figur 1) med en hjort som jagas av en flock, eller kanske snarare ett pack hundar tillsammans med en sköldförsedd man stödjer tankegången (Coles 1990:68, Häggström 2010). Hundarna verkar, utifrån sin svansföring, vara av spetstyp d.v.s. en cirkumpolär urhundstyp (jfr Lindholm 2007).

Vad kan man då sluta sig till utifrån det fragmentariska osteologiska materialet? För det första kan man konstatera att det sammantaget faktiskt inte är så litet. För det andra kan man se att det finns skillnader mellan vad som använts i grav- och i boplatssammanhang där köttproducerande djur i större utsträckning återfinns på boplatser än i gravar. Artsammansättningen antyder att landskapet i Halland bestod av öppen ört- och gräsmark bruten av lövskogar. Sannolikt ett tydligt betespräglat kulturlandskap. Djurartsammansättningen har likheter med sammansättningen på västkustens hållristningar, vilket antyder att mönstret åtminstone har en regional giltighet. Förutom generella tendenser finns där specifika företeelser värda att notera men svåra att tolka. Vad gör t.ex. en groda och delar av en örn i gravmaterial? En iller i boplatssmaterial kan lättare förklaras med att pälsen tagits till vara.

Med detta vill jag ha sagt att även till synes små och betydelselösa kunskapsfragment tids nog kan bidra till mer sammansatt kunskap. Precis på det vis Lenart Lundborg så ofta visat oss i sina material- och arkivbaserade sammanställningar och betraktelser. 🌿

Referenser

- Carlie, L. 2010. Vedartsanalyser – en kunskapskälla med flera dimensioner. *Utskrift 10*
- Coles, J. 1990. *Bilder från vår forntid*. Bohusläns museum. Uddevalla.
- Ekman, S. 2003 Pollen stratigraphies from south-western Sweden. Persson, P (red) *Strandlinjer och vegetationshistoria*. Coast-to-coast-books 7.
- Hyggen, A-S & Bengtsson, L. 1999. *Hållristningar i gränsbygd. Bohuslän och Östfold*. Warne förlag, Göteborg
- Häggström, L. 2009. Att bringa ordning – en blänkare om arkeosteologiska

Leif Häggström

- arkivuppgifter från Halland. *Benbiten, osteologiska föreningens tidskrift nr 2 2009*.
- , 2010. Människa och djur i Halland 500-1100 e.Kr. *Utskrift 10*
- , *Manus*. Nedslag i jaktens äldsta historia
- , *Under arbete*. Databas över Halländska djurbensförekomster.
- Lindholm, Å. 2007. *Svenska hundraser – ett kulturarv*. Stockholm.
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldergravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härad under åren 1854-1970*. Halmstad.